

ЎЗБЕКИСТОНДА КАМБАҒАЛЛИК ДАРАЖАСИ ВА УНИ ПАНДЕМИЯ ШАРОИТИДА КАМАЙТИРИШ

Шераватова Сабохат

RENESSANS TA'LIM UNIVERSITETI

sherovatovas@mail.com

Аннотация: мақолада камбағаллик ва қашшоқлик тушунчаси, уни келтириб чиқарувчи сабаблар, иқтисодий ва ижтимоий омиллари ўрганилганлик даражаси очиқ берилган. Камбағалликни қисқартириш ишсизлик, кам таъминланганлик каби омиллар билан узвий боғлиқликда кечувчи жараён сифатида тавсифланган.

Калит сўзлар: камбағаллик, қашшоқлик, камбағалпарвар, кам таъминланганлик, турмуш даражаси, давлат дастури.

УРОВЕНЬ БЕДНОСТИ В УЗБЕКИСТАНЕ И ЕГО СНИЖЕНИЕ В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ

Шераватова Сабохат

ОБУЧАЮЩИЙ УНИВЕРСИТЕТ ВОЗРОЖДЕНИЯ

sherovatovas@mail.com

Аннотация: в статье раскрывается уровень изученности понятия бедности и бедности, ее причин, экономических и социальных факторов. Сокращение бедности описывается как процесс, неразрывно связанный с такими факторами, как безработица и бедность.

Ключевые слова: бедность, бедность, малоимущие, малоимущие, уровень жизни, государственная программа.

THE LEVEL OF POVERTY IN UZBEKISTAN AND ITS REDUCTION IN PANDEMIC CONDITIONS

Sheravatova Sabokhat

RENAISSANCE EDUCATIONAL UNIVERSITY

sherovatovas@mail.com

Abstract: the article reveals the level of study of the concept of poverty and poverty, its causes, economic and social factors. Poverty reduction is described as a process inextricably linked with factors such as unemployment and poverty.

Key words: poverty, poverty, the poor, underprivileged, standard of living, state program.

Мустақиллик йилларининг бошланишида мамлакатимизда аҳолининг бир қисми иш билан банд бўлсада, камбағаллик тоифасидан чиқа олмади. Чунки, Бирлашган Миллатлар ташкилотининг белгиланган меъёрига кўра ҳар бир одам, камбағаллик тоифасига кириб қолмаслиги учун кунига ўртача 1,90 АҚШ долларидан кам даромадга эга бўлмаслиги керак. Агар топган даромади, ўртача одам бошига шу миқдордан кам бўлса, бу оилада яшайдиган инсонлар қашшоқ ҳисобланади. Мамлакат аҳолисининг аксарият қисмининг топган даромади ўртача шу миқдорга етмагач, улар қулай шароитни хориждан ахтарадиган бўлди. Натижада жуда кўп меҳнатга қобилиятли малакали ва малакасиз аҳоли оммавий тарзда хорижга меҳнат қилишга расмий ва норасмий йўллар билан чиқиб кета бошлади.

Хуллас, мамлакатимиз аҳолисининг камбағаллашиб боришига сабаблар нима бўлди. Албатта бунинг бир қанча сабаблари бор.

Биринчидан, меҳнат билан банд бўлган ходимларнинг меҳнат ҳақи, яшаши учун етарли бўлмади. Чунки, нарх билан ойлик маош ўртасидаги номувофиқлик катта эди. Амалдаги нархда товар харид қилиб, амалдаги ойлик маош билан яшаш бироз қийинчилик туғдирар эди.

Иккинчидан, мустақилликнинг дастлабки йилларидан кўплаб завод-фабрикалар ҳам объектив сабабларга мос ҳолда тўхтади. Чунки, мамлакатимиздаги заводларнинг аксарият қисми бутловчи материаллар ишлаб чиқарар экан. Уларнинг ишлаб чиқарган маҳсулоти, ҳар бир республика мустақил бўлгач, ҳеч кимга керак бўлмасдан қолди. Мос равишда биздаги тайёр маҳсулот ишлаб чиқарувчи завод-фабрикаларимизнинг ҳам бутловчи қисмини республикамиз ҳудудидан бошқа жойларда ишлаб чиқарилганлиги туфайли, иқтисодий муносабатларда узулиш рўй берди ва ниҳоят, булар ҳам фаолиятини тўхтатди.

Учинчидан, пахта ва ғалланинг давлат планлари сабабли Ўзбекистонда деҳқончилик билан тирикчилик ўтказиш ҳам қийин бўлиб қолди. Мамлакатимизнинг асосий бойлиги бўлган пахтани етиштирадиган деҳқоннинг қозони оқармади.

Аҳолининг энг камбағал қатлами шулар бўлиб қолаверди. Чунки улар йил бўйи меҳнат қилиб, йил охирида қарз бўлиб чиқадиган ҳоллари жуда кўп эди.

Тўртинчидан, ақлли, интеллектуал салоҳиятга эга бўлган инсонлар, хусусан, олий маълумотли мутахассислар, айрим ноёб йўналишдаги олимлар, инженерлар, шифокор ва бошқа касблар эгаларининг бир қисми, мамлакатимизни тарқ этиб, билим ва тажрибаси қадрланган мамлакатларни танладилар ва у ерларга турли йўллар билан жойлашиб олдилар.

Бешинчидан, янгидан етилиб келган меҳнат ресурсларини ва ишсиз аҳолини тўлиқ иш билан таъминлаш имконияти етарли бўлмади. Муносиб ойлик маош билан янги иш ўринларини яратиш имконияти ҳам талаб даражасида бўлмади. Йилдан-йилга ишсизлар сони кўпайиб борганлиги ҳам, уларнинг бир қисмини хорижий давлатларга чиқиб кетишига ҳам сабаб бўлди.

Олтинчидан, хорижга меҳнат қилишга чиқиб кетганларнинг аксарият қисми малакасиз меҳнат соҳиблари бўлиб, хорижда ҳам энг арзон иш кучини ташкил қилди. Уларнинг аксарият қисми жуда кам иш ҳақиға меҳнат қилишига тўғри келди ва мос равишда хорижда топган маблағи билан ҳам рўзгорини ўнглаши қийин бўлди. Шу тариқа мамлакатимизда камбағаллик йилдан-йилга кўпайиб борди. Уларнинг сонига кўп ҳолларда ишсизлар киритилади. Аммо ишлаб юрганларнинг ҳам кўпи камбағаллик чегарасидан чиқа олмади.

Буларни инобатга олиб, мамлакатимиз раҳбари “Камбағалликни камайтириш ойлик ёки нафақа миқдорини кўпайтириш, ёппасига кредит бериш, дегани эмас. Бунинг учун, энг аввало, аҳолини касбга ўқитиш, молиявий саводхонлигини ошириш, одамларда тадбиркорлик ҳиссини уйғотиш, инфратузилмани яхшилаш, фарзандларини ўқитиш, сифатли даволаниш, манзилли нафақа тўлаш тизимини жорий қилиш керак”¹, деб таъкидлади. Камбағаллик чегарасини белгилашда БМТ инсон эҳтиёжлари учун зарур бўлган асосий товар ва хизматларни харид қилиш учун етарли бўлган даромадлар миқдорини асос қилиб олади. Бундай товарларга озиқ-овқат маҳсулотлари, кийим-кечак, турар-жой ҳақини тўлаш, сув билан таъминлаш, электр энергияси, мактаб таълими, тиббий хизмат кабиларни киритишни тавсия

¹ Пардаев М.Қ., Пардаев О.М. Камбағаллик ўлчовлари ва муҳтожликдан қутилиш чоралари, // “XXI-АСР” газетаси, 2020 йил 9 июль, 23-сон, – 1, 6-7-бетлар

қилади. Шунга асосан камбағаллик даражасини глобал миқёсда ва ҳар бир мамлакатлар доирасида аниқланади.

Чунки ҳар бир давлат ўзининг шароити ва имкониятларидан келиб чиқиб, камбағалликдан чиқиш масаласини ўзлари белгилаб олади. Бундан ташқари, камбағаллик даражаси глобал доирада ҳам аниқланади. Буни асосан ҳозирги шароитда Жаҳон банки амалга ошириб келмоқда. Булардан келиб чиқиб, хулоса қилинадиган бўлса камбағаллик даражаси, умуман олганда, нисбий тушунча бўлиб, у муайян мамлакатдаги умумий фаровонлик даражасига боғлиқ бўлади. Камбағаллик даражаси, олимлар ва мутахассисларнинг эътироф этишича, иккита мутлақ ва нисбий каби турларга бўлинади. Бунда турли мезонлардан фойдаланилади, бой мамлакатларда қашшоқлик чегараси, камбағал мамлакатларга қараганда юқорироқ.

Мутлақ камбағалликда кун кечирувчи одамлар биологик тирик қолишни таъминлайдиган минимал эҳтиёжларнигина қондиришлари мумкин. Нисбий камбағаллик бир давлатдаги даражага нисбатан иккинчи давлатда фарқ қилиши ёки вақтлар ўтиши билан камбағалликнинг даражаси ҳам ўсиб бориши (камайтиб кетиши) тушунилади. Камбағаллик даражасини ўлчаш бўйича бир қанча ёндашувлар мавжуд. Булардан бири Бахтишод Ҳамидов келтирган ёндашувдир. Бу кишининг фикрига кўра камбағаллик чегарасининг энг кўп ишлатиладиган таърифлари қуйидагилардир: – озиқланишга асосланган камбағаллик даражаси; – халқаро камбағаллик чегараси; – нисбий камбағаллик чегараси; – субъектив камбағаллик чегараси² Профессор Мурод Муҳаммедов “Камбағал аҳоли деганда икки тоифани назарда тутиш мумкин, биринчи тоифа камбағал аҳоли – бу ўз ҳаётини тузатишни истамайдиган, истасада, бунга ҳаракат қилишга дангасалик қиладиганлар. Иккинчи тоифаси эса маълум сабаблар туфайли шундай ҳолга келиб қолган, ишлашни истайдиган, аммо баъзи сабаблар билан бунга имкон тополмаган инсонлардир”³, деб таъкидлайди.

Бизнинг фикримизча, камбағаллик тоифасига кирадиган аҳолини тўрт гуруҳга бўлиш мумкин. Биринчиси малакасиз ишсизлар, маълумоти етарли бўлмаган “қора

² Пардаев М.Қ. Ўзини ўзи иш билан банд қилиш: камбағаллик ва ишсизликни тугатишнинг муҳим омили, // “Янги Ўзбекистон” газетаси, 2020 йил 14 август, 153-сон, – 1-2-бетлар

³ Пардаев М.Қ. Ўзини ўзи иш билан банд қилиш: камбағаллик ва ишсизликни тугатишнинг муҳим омили, // “Янги Ўзбекистон” газетаси, 2020 йил 14 август, 153-сон, – 1-2-бетлар

меҳнат”дан бошқаларига ярамайдиган аҳоли. Иккинчи тоифа аҳолига тегишли малакаси бор, аммо ўзларига муносиб иш топа олмаётган аҳоли. Учинчи тоифага, иш билан банд, аммо олган ойлик маоши оиласини камбағаллик чегарасидан чиқиб кетишига етарли бўлмайдиган шахслар. Тўртинчиси, ишлаш имконияти йўқ (ногиронлиги бор, меҳнатга қобилиятсиз, боқувчиси йўқ болалар ва қариялар) аҳоли қатлами.

Маълумки, Жаҳон банки 1990 йилдан буён «Камбағаллик ва ялпи фаровонлик» маърузасини эълон қилиб келмоқда. Ушбу маърузада ҳар сафар қашшоқликнинг халқаро чегараси эълон қилинади. Ҳозирги кунда ушбу кўрсаткичнинг миқдори 1,9 долларни ташкил қилади. Шунини қайд этиш жоизки, камбағаллик даражаси Жаҳон банкининг ҳисоб-китоби бўйича қашшоқ давлатларда ва ривожланган мамлакатларда турлича ўлчанади. Бундан ташқари вақт ўтиши билан бу чегара ҳам ўзгариб боради. Агар унинг қисқагина тарихига назар солсак, 1990 йилда камбағаллик даражаси кунига бир киши учун 1 долларга яқин қилиб белгиланган эди. 2005 йилга келиб, ушбу кўрсаткич қайта ҳисобланиб, 1,25 долларга етказилди. 2015 йилда ушбу глобал камбағаллик кўрсаткичини ҳар бир кишига бир кунда, юқорида таъкидланганидек, 1,9 доллар қилиб белгилади. Жаҳон банкининг «Камбағаллик ва ялпи фаровонлик» бўйича сўнгги 2018 йилнинг октябрь ойидаги маърузасида ҳам шу рақам сақланиб қолинган. Агар шу мезондан келиб чиқиладиган бўлсак, мамлакатимизда оилалар сонига қараб даромадлар даражаси қуйидагича бўлади (1.1-жадвал).

1.1-жадвал Камбағаллик даражасини Жаҳон банкининг минимал меъёри бўйича оилалар сонига мос ҳолда аниқлаш ҳисоб-китоби (АҚШ долларида ва миллий валютада)⁴ (ўртача 1 доллар 10150 сўм қилиб белгиланди)

Т/ Р	Оилалар сони, киши	1 кунлик		1 ойлик		1 йиллик	
		долларда	сумда	долларда	сумда	долларда	сумда
1	1 кишилик	1.9	19.3	57	578.6	684	6942.6
2	2 кишилик	3.8	38.6	114	1157.1	1368	13885.2
3	3 кишилик	5.7	57.9	171	1335.7	2052	20887.8

⁴ М.Қ.Пардаев, О.М.Пардаева. Камбағаллик тушунчасининг назарий талқини, // “Ўзбекистонда хусусий мулкчилик ва оила тадбиркорлигини ривожлантириш истиқболлари” Республика ИАК материаллари, Т.: ТДИУ, 127-130 бетлар.

4	4кишилик	7.6	77.1	228	2314.2	2736	27973.4
5	5кишилик	9.5	96.4	285	2892.8	3420	34713.0
6	6кишилик	11.4	115.7	342	3471.3	4104	41655.6
7	7кишилик	13.3	1350.3	399	4049.9	4788	48598.2
8	8кишилик	15.2	154.3	456	4628.4	5472	55540.8
9	9кишилик	17.1	173.6	513	5207.0	6156	62483.4
10	10кишилик	19.0	193.0	570	5786.0	6840	69426.0

Ушбу кўрсаткич камбағаллик даражасининг энг паст чегараси ҳисобланади. Бундан паст бўлса, бундай аҳолининг аҳволи қашшоқ аҳоли тоифасига киради. Агар ушбу мезондан келиб чиқиладиган бўлса, бир кишига бир кунда ўртача 19,3 минг сўм (1,9 доллар) маблағ керак бўлар экан, 5 кишига 96,4 минг сўм (9,5 доллар) ва ниҳоят 8 кишилик оилага 154,3 минг сўм (15,2 доллар) зарур бўлар экан. Агар оилада 10 киши яшаса, 193,0 минг сўм маблағни талаб қилади. Ушбу кўрсаткичнинг бир ойлик миқдори мос равишда 1 кишига 578,6 минг сўм (57 доллар), 5 кишига 2892,8 минг сўм (285 доллар) ва 8 кишига 4628,4 минг сўм (456 доллар)ни, 10 кишига 5786,0 минг сўмни (570 доллар) ташкил қилади. Ушбу кўрсаткични бир йилга ҳисоблайдиган бўлсак, мос равишда 1 кишига 6942,6 минг сўм (684 доллар), 5 кишига 34713,0 минг сўм (3420 доллар) ва 8 кишига 55540,8 минг сўм (5472 доллар)ни, 10 кишига 69426,0 минг сўмни (6840 доллар) ташкил қилади. Ушбу кўрсаткичлар камбағалликнинг чегараси бўлиб, бундан кам бўлса, бундай оилалар камбағаллик даражасидан паст ҳисобланади. Жаҳон банкининг ҳисоб-китоблари бўйича камбағалликнинг ўрта чегараси 3,2 доллар, ўрта ва юқори чегараси 5,5 ва 21,7 доллар даромадларга эга давлатлар ҳам белгиланган. Бундай табақаланиш шу давлатлар аҳолисининг фаровонлик даражасига боғлиқ.

Ҳозирча Ўзбекистон қайси меъёрни асос қилиб олиши ҳақида тегишли меъёрий ҳужжат қабул қилиб, унинг ҳақиқий даражаси белгиланган эмас. Жаҳон банки маълумотларига кўра, дунёда “736 миллион киши (аҳолининг 10 фоизи) ўта қашшоқлик шароитида (қунига 1,9 доллардан кам киришга эга), дунё аҳолисининг деярли ярми – 3,4 млрд. киши – қунига 5,5 доллардан кам тушумга эга. Қашшоқлик

даражаси энг юқори китъа Африка, сайёрадаги энг қашшоқ мамлакатлар – Конго демократик республикаси (ўта қашшоқлик даражаси – 77,1 фоиз) ва Мадагаскар (77,6 фоиз)»га тўғри келади. Ҳозирги кунда Ўзбекистон аҳоли жон бошига тўғри келадиган миллий даромад кўрсаткичи бўйича ўртача даромадга эга мамлакатлар қаторидан жой олган (киши бошига йилига ўртача 1533 АҚШ доллари) тўғри келмоқда.

Агар жаҳон тажрибаси бўйича қарайдиган бўлсак, даромаднинг ўртача даражаси икки гуруҳга бўлинишини инобатга олиб, даромади ўртача даражадан паст мамлакатлар – киши бошига йилига 1036 - 4085 доллар ва даромади ўртача даражадан юқори мамлакатлар – киши бошига йилига 4086 - 12615 доллар. Биринчи гуруҳдаги мамлакатлар учун мезонлар қабул қилинган. Бу ўлчовлар бўйича киши бошига кунига 3,2 доллар — камбағаллик чизиғининг ўртача кўрсаткичи⁵. Миллий даромади ўртачадан баландроқ мамлакатлар учун кунига киши бошига 5,5 доллар камбағаллик чизиғининг ўртача кўрсаткичи белгиланган. Агар ушбу мезондан келиб чиқиладиган бўлсак, мамлакатимизда оилалар сонига қараб даромадлар даражаси 3,2 доллар бўлганда қуйидагича натижага эга бўлинади .

Камбағаллик даражасини Жаҳон банкининг даромади ўртача даражадан паст мамлакатлар бўйича оилалар сонига мос ҳолда аниқлаш ҳисоб-китоби (АҚШ долларида ва миллий валютада)⁶ (ўртача 1 доллар 1.05.2021 ҳолатига 10500 сўм қилиб белгиланган .

1.2 жадвал

Т/Р	Оилалар сони, киши	1 кунлик		1 ойлик(30 кун)		1 йиллик(365 кун)	
		долларда	сумда	долларда	сумда	долларда	сумда
1	1 кишилик	3.2	33.6	96.0	1008.0	1152.0	12096.0
2	2 кишилик	6.4	67.2	192.0	2016.0	2304.0	24192.0
3	3 кишилик	9.6	100.8	288.0	3024.0	3456.0	36288.0
4	4 кишилик	12.8	134.4	384.0	4.032.0	4608.0	48384.0
5	5 кишилик	16.0	168.0	480.0	5040.0	5760.0	60480.0
6	6 кишилик	19.2	201.6	576.0	6048.0	6912.0	72576.0

⁵ Рустам Хасанов, Камбағаллик муаммоси: моҳияти ва омиллари, // IQTISODIYOT: tahlillar va prognozlar, Илмий журнал, 2021- 1-сон, 19-23 бетлаор

⁶ Нилуфар Сафарова, Камбағалликни қисқартиришда ижтимоий-иқтисодий омиллар таъсирининг таҳлили, // IQTISODIYOT: tahlillar va prognozlar, Илмий журнал, 2021- 1-сон, 48-52 бетлар. 129

7	7кишилик	22.4	235.2	672.0	7056.0	8064.0	84672.0
8	8кишилик	25.6	268.8	768.0	8064.0	9216.0	96768.0
9	9кишилик	28.8	302.4	864.0	9072.0	10368.0	108864.0
10	10кишилик	32.0	336.0	960.0	10080.0	11520.0	120960.0

Мазкур жадвал маълумотларидан кўриниб турибдики, аҳоли жон бошига тўғри келадиган миллий даромад кўрсаткичи бўйича мамлакатимиз ўртача даромадга эга мамлакатлар қаторидан жой олган. Чунки бир кишига бир йилга ўртача даромади, таъкидлангаидек, 1533 АҚШ доллари тўғри келади. Ушбу миқдор ўртача даражадан паст мамлакатлар қаторидан жой олишига тўғри келмоқда. Бундай мамлакатлар гуруҳида бир одам бошига тўғри келадиган даромад мезони бир кунга 3,2 долларни ташкил қилади. Бундан кўриниб турибдики, бир кишига бир кунда 33,6 минг сўм, бир ойда 1008, минг сўм ва бир йилда 12096 минг сўм даромад олиши керак. Бундан паст бўлса, камбағаллик чегарасининг ўртачасидан ҳам паст бўлади. Агар оилалар сони 5 кишидан иборат бўлса, бир кунда 16 доллар ёки 480 минг сўм бўлиши лозим экан. Бир ойда 5040 минг сўм, бир йилда 60480 минг сўм бўлиши кўзда тутилган. Худди шундай оилалар сони бўйича бир кунлик, бир ойлик ва бир йиллик даромадларнинг камбағаллик чегарасига тўғри келадиган миқдорини ҳисоблаш мумкин.

Аҳоли даромадларини кўпайтириш масаласи нафақат ижтимоий, балки муҳим иқтисодий ва сиёсий аҳамиятга эга. Чунки камбағалликдан қутилган кишида ҳаётдан қониқиш бўлади ва бунда яшашдан розилик аломатлари ҳам намоён бўлиб туради. Бундай шахсларда бунёдкорлик туйғуси шаклланиш учун имкониятлар ҳам пайдо бўлади. Мамлакатимиз аста-секинлик билан даромадининг ўртача даражаси икки гуруҳга, яъни 5,5 долларга чиқиши учун курашмоғи лозим. Бунда аҳолининг ўртача даромади бир кишига 4086 доллардан 12615 доллар оралиғида бўлиши лозим. Агар миллий даромадимиз бўйича ўртачадан баландроқ мамлакатлар сафига кирадиган бўлсак, бир кунда бир кишига камбағаллик чизигининг ўртача кўрсаткичидир 5,5 долларни ташкил қилади. Шундагина ривожланган мамлакатлардаги аҳоли фаровонлигининг остонасига қадам қўямиз.